

Universiteit
Leiden
The Netherlands

'Genabuurd(e)': een omissie in onze woordenboeken

Bremmer Jr, Rolf H.; Quak, A.; Schoonheim, T.

Citation

Bremmer Jr, R. H. (2005). 'Genabuurd(e)': een omissie in onze woordenboeken, 39-44. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/15853>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/15853>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Gehugdic sis samnungun thinro.
Liber amicorum Willy Pijnenburg

Arend Quak en Tanneke Schoonheim (red.)

Groningen: Gopher Publishers

2005

“Genabuurd(e)”: een omissie in onze woordenboeken

Rolf H. Bremmer Jr (Universiteit Leiden)

Onlangs moest ik mij buigen over de drukproeven van een boek dat ik geschreven had. Omdat vier ogen meer zien dan twee, kreeg ik daarbij hulp van een scherpzinnige assistente.¹ Op twee bladzijden had zij een kringeltje geplaatst onder de volgende passages: ‘twee genabuurde Friese landen’ en ‘het verdrag met de genabuurde zijlvesten’ (Bremmer 2004: 73 en 94). Het was het woord ‘genabuurde’ dat haar niet lekker zat en dat haar tot twee keer toe de wenkbrauwen deed fronsen. Ze had het woord niet in het woordenboek kunnen vinden en het was ook geen van haar huisgenoten bekend voorgekomen. Volgens haar moest het ‘naburig’ zijn. Een eerste navraag bij mijn collega’s bevestigde haar bevreesding en ik kreeg (alweer) de suggestie ‘naburig’ te horen als alternatief, maar daar wilde ik het toch niet bij laten. Het woord kwam me zo vertrouwd voor, dat ik niet geloven wilde dat ik het zelf verzonnen had.

Toch leek mijn best wel taalgevoelige assistente gelijk te krijgen. De dikke *Van Dale* gaf nul op het rekest, en ook imposante en gezaghebbende werken als het *Vroegmiddelnederlands Woordenboek*, het *Middelnederlands Woordenboek* en het *Woordenboek van de Nederlandsche Taal (WNT)* lieten me in de steek. Er was geen lemma *genabuurd(e)* (bnw.) of *naburen* (ww.) in te vinden. Alleen het lemma *nagebuurd* (bnw.) leverde een karige vindplaats op, bovendien met een aarzelende verklaring:

Voorkomende in den zin van *naburig*: waarschijnlijk is *nagebuurde* in de volgende plaats een vervorming van *nagebure*, attributief gebruikt: zie boven kol. 1409 || Eenige van onse nagebuurde Steden, ORLERS, *Beschr. v. Leyd.* 157 (zie ook 268). (*WNT*, deel IX).

Volgens het bronnenboek van de *WNT* gaat het hier om een herdruk uit 1641 van Jan Jansz. Orlers, *Beschrijvinge der stad Leyden. Inhoudende 't begin, den voortgang, ende den wasdom der selver: de stichtinghe van de kercken, cloosteren, gasthuysen, ende an-*

1. Met dank aan Nienke Venderbosch.

*dere publicque gestichten, &c. desgelijcx de oprechtinghe van de Academie, ende collegien theol. Mitsgaders verhael van alle de belegeringen, ende aenslagen, die de selve stad zedert den iare 1203 geleden heeft ... Verciert met verscheyden caerten ende figuren. met groote moeijten, uyt verscheyden schriften ende papieren by een vergadert, ende, waarvan de eerste druk in Leiden verscheen bij 'Henrick Haestens, Jan Orlers ende Jan Maire' in 1615. Maar ook al lijkt het erop, *nagebuurde* is niet hetzelfde als *genabuurde*.*

Er was nog een mogelijkheid, zo leek het, om mijn gelijk te halen. Dat was het digitale corpus Hedendaags Nederlands, dat bij het Instituut voor Nederlandse Lexicologie (INL) in Leiden wordt bijgehouden. Dit enorme bestand van 38 miljoen woorden, dat in de wandelgangen van het INL daarom ook wel 'het 38 miljoen corpus' wordt genoemd, bleek, zo wist Tanneke Schoonheim mij te vertellen, geen enkele treffer op te leveren. Was ik nu gek, of waren het de samenstellers van de diverse Nederlandse woordenboeken en digitale corpora?

In arren moede tikte ik het woord in op de zoekmachine 'Google', en wie schetst mijn verbazing? Maar liefst 249 treffers overtuigden me tenslotte van mijn gelijk: het woord bestond wel degelijk. Wel was er iets dat dadelijk opviel bij deze treffers: veruit het merendeel betrof plekken die op een of andere wijze met de kerk te maken hadden, meer in het bijzonder met kerken die in de gereformeerde traditie stonden. Ik doe een kleine greep: 'eene genabuurde Gereformeerde kerk', 'genabuurde classes', 'genabuurde kerk(en)', 'genabuurde gemeente(n)', 'genabuurde kerke(n)raad' en zo veel meer. Er ging me meteen een licht op: het woord kwam uit de Dordtse Kerkordening (DKO), het 'huishuiselijk reglement' zoals dat in 1618 op de beroemde Dordtse Synode was vastgesteld en waarin de regels voor de interne kerkelijke rechtsgang waren neergelegd. In 1620 verscheen de DKO vervolgens in druk, om talloze malen daarna tot ver in de twintigste eeuw voor kerkelijk gebruik herdrukt te worden; voor sommige zeer orthodoxe kerkgenootschappen zelfs tot in onze eeuw, zij het in kleine oplages.

De eerste keer dat dit woord in de DKO gebruikt wordt, is de aanhef van art. 41, een volzin te mooi om ongciteerd te laten:

De Classicale Vergaderingen zullen bestaan uit *genabuurde* Kerken, dewelke elk een Dienaar en eenen Ouderling, ter plaatse en

tijd bij hen in 't scheiden van elke vergaderinge goed gevonden (zo nochtans, dat men 't boven de drie Maanden niet uit en stelle), daar heenen met behoorlijke Credentie afveerdigen zullen, in welke te zamenkomsten de Dienaars bij gebeurte, of anderszins van dezelve vergadering verkooren word, presideeren zullen, zo nochtans, dat dezelfde tweemaal aan een niet en zal mogen verkoren worden. (Hooijer 1865: 454; *genabuurde* ook in artt. 47 en 48, p. 454-55, en in art. 75, p. 458).²

De betekenis van dit woord is onmiskenbaar die van het nu veel gangbaarder 'naburig', en in recente moderniseringen of afgeleiden van de DKO is dikwijls voor dat laatste woord gekozen.

Blijft de vraag natuurlijk, waar de Dordtse vaders dat woord vandaan hadden gehaald. Was het een neologisme of bestond het al voor 1618? Enige naspeuringen leerden mij dat het woord ook al voorkomt in een aantal voorlopers van de DKO, zoals in de Acta van de Synode van Middelburg (1581): 'De Classicale vergaderinghe sullen bestaan uut ettelicke *ghenabuurde* Kercken ...' (Van 't Spijker 1981: 85), in de Acta van de Nationale Synode van Dordrecht van 1578: 'De Classicale vergaderingen, zullen bestaan uit de Dienaren des Woorts, ende Ouderlingen der *genabuurde* kerken ...' (Hooijer 1865: 149 [art. 26 ofte 11]), en de Acta van de Provinciale Synode van Dordrecht van 1574: '... zonder advis des Classes ofte twee ofte drie *genabuurde* Kerken' (Hooijer 1865: 99 [art. 12]). Opvallend is dat het Convent van Wezel, de eerste 'synode' van de Gereformeerde Kerken in Nederland – om veiligheidsredenen in 1568 vlak over de grens gehouden – het woord nog niet bezigt in de rechtsregels voor het kerkverband dat daar werd opgericht. In hoofdstuk 1 bepaalden de uit de diaspora samengekomen broeders onder andere 'dat dikwils aangesteld worden vergaderingen der *naburige* kerken' (Hooijer 1865: 34 [art. 1]). Hier zien we het woord 'naburig' dat momenteel weer dienst doet in gemoderniseerde versies van de DKO. Het kan verkeren Trouwens, het woord *naburig*, zo vertelt het *WNT* ons, moet toen ook aardig nieuw zijn geweest en verdrong tenslotte het Middelnederlandse *nabuurlic*. Het komt nog niet voor

2. Ik heb het vermoeden dat de tekst die Hooijer (1865) biedt, niet geheel getrouw de spelling van het origineel weergeeft, maar deze licht heeft aangepast. Ik heb dat nader uitgezocht, want de spelling van het woord doet verder niets af aan het bestaan ervan.

in de woordenboeken van Plantijn en Kiliaan uit het laatste kwart van de zestiende eeuw.

Bijna vier eeuwen lang heeft het woord *genabuurde* de kans gekregen een vertrouwde klank te krijgen bij mensen die actief betrokken waren (en zijn) bij het bestuur van kerken in de reformatorische traditie. Die kans heeft het ook gegrepen, gezien de treffers op het internet. Onder de 249 vindplaatsen vinden we naast de eerdergenoemde 'kerkelijke' combinaties ook combinaties als 'genabuurde sjoel' (!), 'genabuurde campings', 'genabuurde scholen', 'genabuurde krant', 'genabuurde natie', 'genabuurde districten' en zelfs 'genabuurde clan'.³ Toch heb ik het vermoeden dat het woord, ondanks de 'seculiere' vindplaatsen, niet algemeen ingang gevonden heeft in onze taal, maar alleen bij dat deel van ons volk dat – net als schrijver dezes – op de een of andere wijze beademd wordt of is geweest door de kerktaal der Reformatie. Aan Wil Pijnenburg, als zoon van Rome, laat ik de eer van toetsing van deze hypothese met veel oecumenisch genoegen over.

Zoveel is duidelijk dat het woord *genabuurde* sinds het laatste kwart van de zestiende eeuw een onmiskenbare plaats in onze taal verworven heeft, in tegenstelling tot de onvruchtbaar gebleken variant *nagebuurde*. En dat, terwijl beide woorden volgens hetzelfde principe zijn gevormd. Het zijn quasi-voltooiden deelwoorden die afgeleid zijn van zelfstandige naamwoorden, respectievelijk het verdwenen *nagebuur* en het nog altijd, zij het kwijnend, levende *nabuur*. Dit soort woordvormingen was zeer geliefd in de zestiende en zeventiende eeuw, en zijn 'een typisch renaissancistisch of classicistisch verschijnsel (het klassieke Latijn o.m. diende vaak tot voorbeeld: *barbatus*)' (Schönfeld 1970: 160 [§136]).⁴ Op talloze kerkenraads-, classis-, provinciale- en generale synodebijeenkomsten – maar ook daarbuiten op zondag na de kerkdienst en door de week in soms verhitte discussies – is de combinatie 'genabuurde kerk' uit de mond gerold. In vele notulen en acta van deze mindere en meerdere kerkelijke vergaderingen

3. Ik zie af van het geven van vindplaatsen. Wie geïnteresseerd is, moet zelf maar 'genabuurde' intikken op de zoekmachine. Het kan haast niet anders of het woord moet ook in oudere en jongere gedrukte bronnen vele malen voorkomen.

4. Volgens dit principe is ook het woord *benabuurd* gevormd, dat met de opmerking 'slechts zelden voorkomende' in het *WNT* te vinden is s.v. *nabuur* (met twee vroege citaten).

moeten die twee gepaarde woorden weer te vinden zijn, om maar te zwijgen van de stapels wetenschappelijke commentaren op en polemische verhandelingen over het gereformeerde kerkrecht. Zo vaak klonk en klinkt de frase 'genabuurde kerk' in reformato-
rische kringen dat het eerste lid geïnternaliseerd en vervolgens productief kon worden in het vormen van nieuwe combinaties. Het kan niet anders of samenstellers van toekomstige lexicografische naslagwerken – of ze al dan niet van rooms-katholieken, protes-
tantsen of neutralen huize zijn, en of hun woordenboeken nu historisch of eigentijds georiënteerd zijn – zullen *genabuurde* die plaats moeten honoreren. Waarvan acte.

Literatuur

- Bremmer Jr, Rolf H. (2004), *'Hir is eskriven'. Lezen en schrijven in de Friese landen rond 1300*. Hilversum–Leeuwarden.
- Hooijer, C. (1865), *Oude kerkordeningen der Nederlandsche Hervormde gemeenten 1563–1638 en het concept-reglement op de organisatie van het Hervormd Kerkgenootschap in het koninkrijk Holland 1809*. Zalt-Bommel.
- Schönfeld, M. (1970), *Historische grammatica van het Nederlands*, 8^e druk verzorgd door A. van Loey. Zutphen.
- Spijker, W. van 't (1981), 'De Acta van de Synode van Middelburg (1581)', in J. P. van Dooren, red., *De Nationale Synode van Middelburg in 1581*. Werken van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, deel 1. Middelburg, 64–126.